

Áíàèèç ñëíáñíáðàçíáàòàëüíúõ ññíááíññoáé ðõññëèõ áíáíðíá Óáíóðòèè ìðè ìññùè èèíáñíáñíáð

Ááóíð Áèáòàðèíá Áíáóíëüááíá Æëááííáá
09.07.2010 á.
Íññéääíáá íáñíáëáíéá 15.07.2010 á.

This article talks about word-formative analysis of certain dialect nomination group based on samplings and maps developed in a linguistic-geographical information system “Dialect”. On the grounds of this analysis, we draw a conclusion about local peculiarity of Russian dialects in Udmurtia. Carried out work shows the efficiency of a linguistic-geographical information system “Dialect” in dialect word formation researches.

Íðíáëáíá

ñóúíñòè àèèáèèòííáí ýçúèá, ááí ñòàòòñá, ññíááíññoáé è ñíáðáíáíñíáí ñññòíýíèý ìðíáíæááò ññoááòóñý àèòóàëüííé, íáñííòðý íá ññíáí-èññéáííüá èññéááíáíéý, ñññýüáííüá ááííé òáíàòèéá. Èáé ìòíá-áðò ññíáéè èèíáéñòú, ìðè èçó-áíéè íáðíáíúò áíáíðíá áíéíáíéá àèèáèèòííáíá áúéí íáðáúáíí á ññíáíñí íá èò óíáòè-áñéèá è áðáíìáòè-áñéèá ññíááíññoè, èáéñé-áñéèé æá ñññòáá, á òí ð-èñéá ìòèè ááí ñññíéíáíéý, ñññéáíú íááíññoàòí-íí. Á òíæá áðáíý èáéñéèá è ññíáñíáðàçíáíéá àèèáèèòííáí ýçúèá ýáéýðòñý ðáçáú-áéíí ññéàçàòàëüíúè, ííè á íáèáíéüøáé ñòáíáíé òèñéñèðòò òáíññóíúá ìðéáíòèðú, éòèüòóðíúá ññíááíññoè, ñññò íáðíáá, ìðàæáðò òí, ð-òí ìðéíýòí íáçúááòü ýçúéíáíé èàðòèíéè ìèðá ñññèòáèéé ýçúèá.

Ðõññëèé

ýçúè, ðáñíðñòðáíáííúè íá ñáðíñéè òáðòèòíðèè è ááðùèè íáñòðòð èàðòèíé ðááèííáëüíúò ýçúéíáúò áàðèáíóíá, áúá áíéáí ññoáíáòñý ìðááíáòíè èçó-áíéý àèèáèèòííéè, íáñííòðý íá òí, ð-òí ññíáéèýíéáí ññíááíññéè éóèüòóðú ìðñèñíáéò íáíáðòèíéè ìðíáññí óíèòèéáèèè ðõññéíáí ýçúèá, íéááèèðíáéè íáðíáíúò áíáíðíá. Íá ññíáíýíéè ááíú ìðíáíæááòñý ðááíòá íáá ññíááðáí ðõññëèè íáðíáíúò áíáíðíá (ÑÐÍÁ), òáèüð éíòíðéè ýáéýáòñý ññíñíáññoááííá ìðàæáíéá àèèáèèòííé èáéñéèè ðõññéíáí ýçúèá, ññíááòñý Èáéñé-áñéèé àòèáñ ðõññëèè íáðíáíúò áíáíðíá (ÈÁÐÍÁ), ááá èàðòíáðòèðòòòòñý èáéñéè-áñéèá è ññíáñíáðàçíááòàëüíúá ññíááíññoè àèèáèèòííáí ýçúèá ááðíáéñéíéè ð-áñòè Ðíññéè. Áí ññíáéè ðááéííáò áááòñý ðááíòá íáá ññíááòýíé è àòèáíáíé, òèñéñèðòòèèè ññíááðíúè ñññòáá íáññóíúò áíáíðíá.

Íà
ñíáðáíáííí ýòáíá ðàçáèòèý íáóèè è òáóíéèè ïíáíáíáý ðááíòà íááíçííæíá ááç
íðèíáíáíéý èííúòòáðíúò òáóííéíáéè. Á Óáíóðòñéíí áíñòááðñòááííí íéááðñèòáòá
áèý ðáóáíéý òáéíáí ðíáà çááá- ñíçááíá Èéíáíáíáíáðòè-áñéáý èíóíðíáòèííáý ñèñòáíá
«Áèèáéèò» (ĒĀĒĒ «Áèèáéèò»), èíòíðáý ïíçáíéýáò èáðòíáðáòèðíáàòú èáéñè-áñéèé
íàòáðèáè, ñíáðáíúé íà òáððèòíðèè Óáíóðòñéíé Ðáñíóáéèèè á áèáá ïòááòíá íá
áííðíñú ïðíáðáííú ĒĀĐÍĀ.

Íáíáéí,
èáè óæá áúèí ñèàçáíí, òáíííñòú áèý èññèááíááòáèý ïðááñòááèýòò íá òíèúèí
ñíáñòááííí ñéíááòíúá, íí è ñéíáíáíáðáçííáàòáèúíúá ñííááíííñòè áèèáéèòíá, ÷òí
íòíá-áòò è ñíçááòáèè ĒĀĐÍĀ. Ííýòíó á ïðíáðáííó ýòíáí áòèáñá áòíáèò áíèúòíá
èíèè-áñòáí ñéíáíáíáðáçííáàòáèúíúò è èáèñèéí-ñéíáíáíáðáçííáàòáèúíúò áííðíñíá,
èíòíðíúá ááòò áíçííæííñòú áúýáèòú ñííááíííñòè íáðáçííáíéý áèèáéèòíúò
íáèíáíááíéè è ïíèàçáòú íá èáðòá èò áðááèú.

Íà
ñááíáííýòéè ááíú ĒĀĒĒ «Áèèáéèò» ïíçáíéýáò ïðíááñòè òáéíá èññèááíááíéá á
íáñòòááá Óáíóðòèè ñ èñííèúçííááíéáí íàòáðèáèá, ñíáðáíííáí íá ýòíé òáððèòíðèè. Á
èá-áñòáá íðèíáðá ííæíí ïðíááíííñòèðíáàòú áúáíðèó ñéíá, ñááèáííóò á ĒĀĒĒ
«Áèèáéèò» ïí èáéñèéí-ñéíáíáíáðáçííáàòáèúíúò (ĒĒĒ) áííðíñó 1189 «Ñáíèá
íáááááý» (ðàçááè «Æèáíóíúé íèð» ïðíáðáííú «Íðèðíáá» ĒĀĐÍĀ) (ðèñ. 1), á òáèæá
íðááñòááèòú ýòó áúáíðèó á áèáá èáðòú (ðèñ. 2).

Íí
ðáçòèúòáòáí áúáíðèè ííæíí ñááèáòú áúáíá í òíí, ÷òí íá òáððèòíðèè Óáíóðòèè áèý
íáíçíá-áíéý ñáíèè íáááááý íðèíáðíí ñ íáéíáéíáíé ÷áñòíðíé èñííèúçòòòñý èáéñáíú ñ
ñóóòèèñáíè –èò(à) è –èò(à). Ýòè íáèíáíáíéý íáðáçòòòñý èáè
íò ñíííáú íááááá- (è áá áðèáíóá íááááá-, ïððáæáòúáíí òáðáèòáðííá áèý
ðóññéíáí ýçúèá èñòíðè-áñéíá ÷áðááíáíéá ä//æ),
òáè è ïò ñíííáú áááí- / áááíáá- (ñð. áèèáéèòííá áááíááú [Ñéíááòú 1969, 4: 92]).

Ðèñ. 1

Èáè
ïíèàçúáááò èáðòá, áí íííáèò áíáíðáò íá òáððèòíðèè Óáíóðòèè (8 íóíéòíá èç 12)
íáèíáíáíéý ñáíèè íáááááý ñ ðáçíúíé ñóóòèèñáíè ïðááñòááèáíú áèòáðáííéðíáííí.
Á 4 íóíéòáò ïòíá-áíí íáðáèèáèúíá òíòðááéáíéá áðèáíóíá íááááèòá / íááááèòá. Ááðèááòú ñ áèèáéèòíé ñíííáíé áááí(áá)- çàò
ðáí-çáíáííúð ðáéííáð Óáíóðòèè.

Đen. 2

ĒĀĒ

«Āéáéé» íđááíñóàáēyáò íēūçíáàòáēyì áíçííæíñòú ñááéàòú áúáíđéó è íñòđíèòú àèàéáéòíòp éàđòò íá íñííáá íáñéíēúéèò áíđíñíá íđíáđàíú. Yóí íççáíēyáò íđíáíáēēçēđíáàòú íá òíēúēí áñá áíçííæíúá ííēíáòēē íáííáí yáēáíēy, íí è óáēúá ñēíáííáđàçííáàòáēúíúá òēíú, à òáēæá áñá ñííñíáú áúđàæáíēy á áíáíđàò íđáááéáííáí ñēíáííáđàçííáàòáēúíúá çíá-áíēy. Óáē, íáíđēíáđ, áíáēç áúáíđéè íí áíđíñáí íđíáđàíú «Āēáíóíúé íēđ» 1181, 1190, 1199, 1205, 1220, 1229 – íí áíđíñáí í íáççáíēyò ááòáíúðáé àēēèò æēáíòíúò (áíēēá, íááááy, ēíñy, éáááíá, ááēēē, çáéòá) – íççáíēyáò íđáááéèòú, ÷-òí á đónñēèò áíáíđàò Óáíóđòēē ñóúáñòáēòáēúíúá ñí çíá-áíēáí íáççííēíñòē íáđàçòpòñy á áíēūøēíñòáá ñēó-ááá tò íñíá ñíđááòñòáòpùèò íàēíáííáíēé àēēèò æēáíòíúò íđē íííūē ñóóđòēñá –íííē (áíē-íííē, íááááæíííē, ēíñ, ííē, éáááí, ííē, ááēú-íííē ííēaçúáááò áúáíđēá, ááíúé ñóóđòēñ, yáēypùēēñy íñíáíúí ñđááñòáíí áúđàæáíēy çíá-áíēy íáççííēíñòē è á đónñēí èèòáđàòóđííí yçúēá, á áíáíđàò ííæáò íđēñíááēíyòñy è é àēáéáéòíúí íñíááí: áēđp-íííē

(ñ. Ēíòíáí, Ēáđáéóēēíñēēé đ-i), ááúúíáēííē (ñ. Āēíáøē, Āēíáøñēēé đ-i; ā. Íæāā, Íæāēíñēēé đ-i), ááē, ííē (ñ. Āóđá, Ēpíñēíñēēé đ-i) è äđ. Íàēíáííáíēy ááò, íúðáé íáđàçííáííúá íđē íííūē áđóáēò ñóóđòēñíá, á đónñēèò áíáíđàò Óáíóđòēē ááēíē-íú, òíòy è đàçííáđàçíú: áíē-íē (ñ. Øáđēáí, Øáđēáíñēēé đ-i), éáááí-ēē (ā. Íæāā, Íæāēíñēēé đ-i; ñ. Øáđēáí, Øáđēáíñēēé đ-i), éáááíēøáē (ñ. Øáđēáí, Øáđēáíñēēé đ-i), çáééá // çáēíúēá // çàpøēí (ñ. Ēpēūñēíá, Āíòēēíñēēé đ-i). Á ááóò ñēó-áyò íàēíáííáíēy ááòáíúðáé àēēèò æēáíòíúò íáđàçííáíú tò íñíá éíáí íđēááàòáēúíúò, íáíçíá-àpùèò íđēáēđòpùèé íđēçíáē: áēááđú (ñ. Ēpēūñēíá, Āíòēēíñēēé đ-i) è ííēíñáòēē (ñ. Çááüyēíáí, Çááüyēíáñēēé đ-i) ‘ááòáíúø àēēíáí éáááíá’. Ēáē ííēaçúáááò éàđòá, íñòđíáííáy íá íñííáá ááííē áúáíđēē, íàēíáííáíēy ñ ñóóđòēñíí – íííē, íđááñòááēyypùèá íáúáýçúēíáíē ñēíáííáđàçííáàòáēúíúé òēí, đáñíđíñòđáíáíú ííñáíáñóíí.

Ñááéáá

áíáēíáē-íúí íáđàçíí íđē íííūē ĒĀĒ «Āéáéáé» áúáíđéó, íòđáæàpùòp íàēíáííáíēy ñáííē àēēèò æēáíòíúò á đónñēèò áíáíđàò Óáíóđòēē, íú íáđàòēēé áíēíáíēá íá đàçííáđàçéá íñíá á íàēíáííáíēyò ñáíēē è ááòáíúðáé àēēíáí éáááíá. Áēy ñííñòááēáíēy yòēò íáíçíá-áíēé íú ñááēáēé áúáíđéó íí áíđíñáí 1203 «Āēēēé éáááí», 1204 «Ñáíáē àēēíáí éáááíá», 1205 «Āáòáíúø àēēíáí éáááíá». Ēáđòá, ñíçááííáy íá íñííáá yóíé áúáíđēē, ííēaçúáááò, ÷-òí á áíēūøēíñòáá íáñáēáíúò íóíéòíá, ááá çàòēēñēđíááíú éíòáđáñópùèá íáñ ñēíáá, íáúáá íàēíáííáíēá æēáíòííáí, íàēíáííáíēy ñáíēē è ááòáíúðáé íáđàçííáíú tò íáííē è òíē æá íñíáú. Óáē, íáíđēíáđ, á ñáēá Ēpēūñēíí Āíòēēíñēíáí đáéíáá tòíá-áíú íàēíáííáíēy éáááí – éáááíēòá – éáááí, ííē, àēááđú – àēááđēòá – àēááđú, ááíđú – ááíđēòá – ááíđ, ííē. Á ñ. Ēíòíáí Ēáđáéóēēíñēíáí đáéíáá è á ā. Íæāā ííáíáíáy ñēíáííáđàçííáàòáēúíáy íáđááēáíá íēaçúáááòñy íáííēííē: íđē íáēē-ēē đíáíáúò íáíçíá-áíēé ááíđú è àēéáđú íáííííáíúá íàēíáííáíēy ñáíēē è ááò, íúðáé á ááíúò áíáíđàò íá çàòēēñēđíááíú. Yóí yáēáíēá ííæíí íáúyñíēòú áēēyíēáí èèòáđàòóđííáí yçúēá, áñēááñòáēá éíòíđíáí ñíáñòááííí áēáéáéòíúá íáççáíēy áúòáñíypòñy íáúáóíđòááēòáēúíúíē: á ááíúò áíáíđàò tòíá-áíú íàēíáííáíēy éáááíēòá è éáááí, ííē.

Ñòíēò

ñēaçàòú òáēæá í òíí, ÷-òí íííáēá ñēíáííáđàçííáàòáēúíúá áíđíñú íđíáđàíú ĒĀĐÍĀ íđááñòááēáíú á ĒĀĒ «Āéáéáé» áíēáá áđíáíí, íáíđēíáđ, áíđíñ ĒĒ 174 đàççááēá «Đáñòēòáēúííñòú» íđíáđàíú «Íđēđíáá», éíòíđúé á íđíáđàíá ĒĀĐÍĀ çáó-èò òáē: «Íáíí, íòááēúíí đáñòóúáá ááđááí íđáááēáííē íđíáú (áóá, ááđáçá, áēú, éáá, éááđ, èēíá, íēúòá, íñēíá, ñíñíá…) [Ēáēñē-áñēēé àòēáñ 2004: 190]. Á ĒĀĒ «Āéáéáé» yóíò áíđíñ đàççáèò íá íáñéíēúēí ííááíđíñíá, éáñàpùèòñy đàççē-íúò íàēíáííáíēé íòááēúíí đáñòóúèò ááđááúáá éáæáíē íđíáú. Yóí íççáíēyáò

ñáàéàòù áùáíðéò íàçááíéé íáííé ïðíáú ááðáàà, íàíðèíáð, ï áííðííó '7409 «Íáíá,
íòáàéúíí ðàñòóòáú ñíñíá». Ðáçóéùòòòù áùáíðéé ïèàçúáàòò, ÷òí á áíèùøéíñòáá
íàñáéáííúð íóíéòíá, ááá çàíèñáíú íòááòù íà ááííúé áííðíñ íðíáðáííú, íàéíéáú
ñíñíá íàçúáàáòñú íáúáðíáíáú ñéíáíí – ñíñíá,
òíèùéí á á. Áíòééíñéá áéú íáíçíá-áíéú òàéíáí ááðáàá èñíèùçóáòñú
íáíçíá-áíéú ñ ñóðòéèñíí -é- (ñíñáíéà). Ñáàéàá íáíáúàòòòù áùáíðéò ï
áñáí íáááíðíñáí áííðíñá '74, áúúñíáí, ÷òí áéú íáíçíá-áíéé íòáàéúíí ðàñòóòéò
ááðáàúáá á ðóññéèò áíáíðáò Óáíóðòèè ñíòèáéúííúá íàèíáíááíéú íá íáðáçóòòñú, èñíèùçóòòñú
ðíáíáúá íàçááíéú (éááð, íèùøéíá ‘íèùòà’,
éàá è áð.) èèè ááíèíóòèáú ñ ñóðòéèñáíè
-é-, -áé- (ááð, çéà, ÷éí-éà, áóáí-áé).

Óáéèí íáðáçíí, íðè ïííúè
ÉÁÉN «Áèàéáéò» áúèè íðíáíáéèçéðíááíú çàòèèñèðíááííúá á ðóññéèò áíáíðáò Óáíóðòèè
áèàéáéòíúá íàèíáíááíéú, èíáòòéá ñéíáíáðáçíááòáéúííúá çíá-áíéú, áéú áúðáæáíéú
éíòíðúò á ðóññéèí èèòáðáòòðííí çúééá áñòù ñíñíáúá ááðèáàòéíííúá ñðááñòáá. Éáé
íèàçáè ááííúé áíáéèç, ñéíáíáðáçíááíéá á ðóññéèò áíáíðáò Óáíóðòèè íáñéíèùéí
íðèé-áàòñú íò èèòáðáòòðíáí: íòíá-áíí íáðáééáéúííá óííðááéáíéá ñóðòéèñíá –èò(á) è –èò(á) áéú íáðáçíááíéú
íàçááíéé ñáííè áèèèò æéáíòíúð, íðíá-áíí ðáçííáðáçííúá ñóðòéèñíú, èñíèùçóáíúá á
íàçááíéúð ááòáíúðáé áèèèò æéáíòíúð. Íáðáúááò íá ñááú áíèíáíéá áíèùøíá
éíèé-áñòáí ááðéáàòíá íò ñíñíóááííí áèàééòíúð ñéíáíáðáçíááòáéúííúð ñíñíá.

Ýòí ñáèáàòáéúííòáóò ï
íáðíáéòéáíííòè òàéíáí ðíáà èññéááíááíéé, á ñíííáá éíòíðúò èáæàò áíçííæííòè
ÉÁÉN «Áèàéáéò».

Éèòáðáòòðà

Éáèñé-áñééé àòéáñ 2004 – Éáèñé-áñééé àòéáñ ðóññéèò
íáðíáíúò áíáíðíá. Íðíáíúé áúíóñé / Íòááòñòááííúá
ðáààéòíðú É.Á. Íííá, Ó.É. Ááíáéíá. – Ñíá.: Íáóéá, 2004.

Ñéíááðú
1969 – Ñéíááðú ðóññéèò íáðíáíúò áíáíðíá. / Ííá
ðáá. Ó.Í. Óèèèá. – Áúí. 4. – É.: Íáóéá, 1969.